

A fgr. *-jŕ praeteritumjel eredetéről.

Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambildung című doktori értekezésében SETÄLÄ arra az általánosan elfogadott eredményre jutott, hogy a fgr. alapnyelv időalakjaihoz *-jŕ jelű praeteritum is tartozott. Ezt az időjelet azonosnak tekintik azzal a képzővel, mely — hasonló hangalakkal ugyan, de más jelentés-funkcióval — oly nomen agentisek képzésére szolgál, mint fi. *anta-ja* 'adó', mord. *kulŕ* 'haldokló, halott', lp. *kullē* 'halló', votj. *juiŕ* 'ívó', zürj. *koris* 'kérő' s benne rejlik a magyar -ás, -és összetett képző magánhangzójában is, tehát olyan deverbális névszókban, mint *tövé*s, *tövis* (R.) stb. (I. SZINNYEI, NyH⁷. 86, 89, 110). Az alábbiakban ennek a képzőnek a jelentésfejlődését illetőleg szeretném a fgr. alaktan kutatóinak a figyelmét felhívni egy új szempontra, mely CARL MEINHOF *Die Entstehung flektierender Sprachen* (Berlin, 1936.) című művének olvasása közben ötlött eszembe. Ez a könyv, mint MEINHOF több korábbi műve is, bizonyosságot szolgáltat arra nézve, hogy az afrikai nyelvek árnyalatokban gazdag története elmemozdítólag hathat más nyelvcsaládok nyelvbúváira is. Ez alkalommal csak egy dologra kívánok rámutatni.

MEINHOF azt mondja: „Wir finden in afrikanischen Sprachen sehr häufig, dass die verschiedenen Vokale zum Ausdruck lokaler Vorstellungen gebraucht werden... Im Somali ist *nin-ka* 'der Mann hier', *nin-ko* 'der Mann da', *nin-ki* 'der Mann dort (ausser Sicht)'... Diese Lokalvorstellung erfährt nun einen Wandel der Bedeutung, indem sie in die Zeitvorstellung übergeht. M. v. TILING hat nachgewiesen, dass *nin-ki* im Somali nicht nur 'jener Mann' ist, sondern auch 'der Mann von gestern'. Deshalb kann auch das Personalpronomen 'ich' mit dem Suffix -i versehen werden, was eigentlich bedeutet, dass die genannte Person ausserhalb des Gesichtskreises des Redenden ist. Aber *ani-gi* heisst nun nicht nur 'ich dort' (ausser Sicht), sondern 'ich an einem andern Tage', und die Form wird an-

gewandt, wenn der Redende von sich als zu einer andern Zeit handelnd spricht. — So hängen warscheinlich die oben... angeführten Tempora [= Perfektum und Imperfektum] des Hamitischen auf -a und -i mit der Lokalvorstellung zusammen.“ (O. c. 52—54). A primitív jellegű jelentésfejlődésnek ez a rendkívül érdekes példája arra a kérdésre irányította a figyelmemet, nem kereshetnők-e a fgr. praeteritumjel eredetét is a lokális kifejezőeszközök területén?

TUNKELO egy elhomályosult denominális képzőt tárgyaló dolgozatában (Vir. 1932:389—396 és 1933:9—27) meggyőzőleg kimutatta, hogy az ősfinn nyelv formansai közt minden valószínűség szerint volt egy -ja-~ -jä- helyjelölő névszóképző is, mely több balti-finn nyelvben megmaradt — határozószókban, névmásokban, névmási származékokban és helynevekben. Ilyen például a fi. *toisaalla* < **toisa-ja-lla* ‘másutt’, *meijä* ‘házunk’ (tk. ‘hely, ahol mi vagyunk’), *Heiniä* < **heini-jä*, voltaképp ‘hely, ahol széna nő’ (ma csak helynévként fordul elő). Ugyancsak TUNKELO megtalálta később e képző megfelelőjét a zürjénben is. (SUS.Toim. LXVII, 385—395) és arra az eredményre jutott, hogy a -ja-~ -jä- helynévképző, melyet a vepszéből, a finnből és más balti-finn nyelvekből már kimutatott, korát tekintve legalábbis finn-permi eredetű. Tekintettel mármost képzőnk jelentésére, nagyobb merészség nélkül feltehetjük, hogy ez már a fgr. alapnyelv képzőrendszerében is megvolt, s így fel merem vetni a következő kérdést: vajjon a *-je fgr. praeteritumjel nem ugyanazon képző-e eredetileg, mint a TUNKELO felfedezte -ja-, -jä- ősfinn denominális helynévképző, és ilyformán az utóbbi nem képvisel-e jelentésanilag régibb fejlődési fokot?

Az esetleges igenlő felelet, aminőt csak a kérdés részletesebb kutatása adhat, talán nem teszi lehetetlenné, hogy a fentebb említett *-je nomen agentis-képzőt is összekapcsoljuk az itt tárgyalt képzőkkel. Ismeretes tudniillik, hogy egyes hasonló hangalakú deverbális és denominális képzők egyeredetűek lehetnek, mint például a magyar -ó, -ő deverbális és -ü, -ű denominális névszóképző, valamint rokonnyelvi megfelelőik (I. SZINNYEI, NyH⁷. 102); hasonló eseteket említ RAVILA is (FUF. XXII, 58). Másfelől könnyen elképzelhető az is, hogy lokális képzőből pl. nomen possessoris közvetítésével fejlődik nomen agentis. Ha ehhez még hozzávesszük bizonyos kicsinyítő képzők-

nek és a valamivel összetartozót jelentő lokális suffixumoknak azonosságát (l. SZINNYEI o. c. 91), továbbá azt, hogy a fgr. *-l- kicsinyítő képző is (l. SZINNYEI, o. c. 96) bizonyára azonos a -la, -lä helynévképzővel (pl. *setälä* 'a nagybácsi lakóhelye'; vö. *setä* 'nagybácsi'), egyáltalában nem látszik túlságosan merésznek az a feltevés sem, hogy a fgr. *-j, *-j̄ kicsinyítő képző is (vö. fi. *kukko* 'kakas' stb., l. SZINNYEI, o. c. 96) ugyanaz a képző, mint a nomen agentis *-js és a TUNKELO kimutatta *ja-*, *-jä-* lokális képző.

Helsinki.

HAKULINEN LAURI.